

FUND OG FORSKNING

BIND 63

2024

DET KGL. BIBLIOTEK

FUND OG FORSKNING

Bind 63

2024

FUND OG FORSKNING

I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS

SAMLINGER

Bind 63

2024

With summaries

KØBENHAVN 2024

UDGIVET AF DET KGL. BIBLIOTEK

Det kronede monogram på omslaget er tegnet af
Erik Ellegaard Frederiksen efter et bind fra Frederik 3.s bibliotek.

Om titelvignetten, se side 118.

© Forfatterne og Det Kgl. Bibliotek

Redaktion:
Claus Røllum-Larsen

Artikler i *Fund og Forskning* gennemgår
‘double blinded peer-review’ for at kunne antages.

Grafisk tilrettelæggelse: Narayana Press

ISSN 0069-9896

PUNKTKOMMENTARER

Kortlægning af retningslinjer for editionsfaglige
kommentarer i digitale, videnskabelige udgaver

AF

KIRSTEN VAD, KRISTA STINNE GREVE RASMUSSEN
OG KATRINE FRØKJÆR BAUNVIG

Kommentarer er blevet en fast del af videnskabelige udgivelser, og deres formål er at gøre teksten mere tilgængelig for dens læser. Kommentarerne findes i flere former, men man kan overordnet tale om to slags: overgribende kommentarer og punktkommentarer. Indledninger eller efterskrifter, der beskriver et værks ydre historie, og tekstredegørelser, der beskriver et værks indre historie, kaldes overgribende kommentarer. Emendationer, som er lokale tekstkritiske indgreb, samt verbal- og realkommentarer, som oplyser læseren om vanskelige ord og passager i værkets tekst, hører til punktkommentarer. Punktkommentarer i form af verbal- og realkommentarer er emnet for denne artikel.

Efter det blev muligt at publicere videnskabelige udgaver digitalt, har rammerne for udgavernes udformning, omfang og anvendelse udviklet sig. Vi vil med dette bidrag undersøge, hvordan der kommenteres i digitale, videnskabelige udgaver med fokus på punktkommentarer. Ved at sammenstille udvalgte digitale udgavers retningslinjer for kommentering vil vi redegøre for deres ligheder og forskelle. Dertil vil vi inddrage nyere, trykte videnskabelige udgaver for at vurdere, om retningslinjerne til disse adskiller sig væsentligt fra de digitale udgaver. Formålet er dels at skabe overblik over kommenteringssituationen i Norden, dels at pege på udviklingstendenser og mulige fremtidige fokusområder. De udvalgte udgaver spænder over en udgivelsesperiode fra 1990'erne og

frem til i dag, og vi vil udforske, om denne tidsafstand også afspejles i udgavernes retningslinjer og tilgang til kommentering.

I kraft af at vi alle tre er ansatte ved Center for Grundtvigforskning ved Aarhus Universitet, som står for udgivelsen af den digitale, videnskabelige udgave *Grundtvigs Værker*, har vi indgående erfaring med denne udgaves kommenteringspraksis og er partshavere i miljøet.

Kort historisk overblik

Mens filologisk beskæftigelse går helt tilbage til antikken og i lange stræk har tjent som ledsagedisciplin for 'videnskabernes dronning', teologien,¹ er egentlig videnskabelig udgivelse først opstået i begyndelsen af 1800-tallet. Tiden op til 1800-tallet kaldes ofte den førvidenskabelige periode, og udgaver fra denne periode omtales som lærde frem for videnskabelige.² Forskellen på disse udgaver er, at de videnskabelige er kritiske, dvs. at udgiveren gør rede for værkets tekstkilder og sammenstiller dem. Kommentarer har været en del af lærde udgaver i flere hundrede år, og et eksempel på dette er det alfabetiske register til *Rimkrøniken* fra 1495.³

Tekstkritik og kommentering blev i løbet af 1800- og 1900-tallet opfattet som to adskilte foretagender, og i historisk-kritiske udgaver fra 1800-tallet var kommentarerne stort set fraværende. Dette skyldtes bl.a., at man anså kommentarerne som mindre videnskabelige end selve teksten og dens variantapparat (dvs. præsentation af indbyrdes afvigende former af et værk). Idealet var objektivitet, og kommentarerne blev anset som subjektive tillempelser.⁴ Der er siden opstået bred enighed om, at den videnskabelige, tekstkritiske udgave i sig selv må betragtes som et hermeneutisk foretagende; logikken er, at fortolkning er en nødvendig og indlejret del af tekstkritikken. Et eksempel på den øgede fornemmelse herfor er, at emendationens fortolkningsbaserede implikationer er kommet i fokus.⁵ I forlængelse af dette har udgaverne bevæget sig væk fra stiltiende rettelser. Tilsvarende er kommentarer ble-

¹ Johannes Magliano-Tromp: *Biblical Philology and Theology. The Practice of Philology in the Nineteenth-Century Netherlands*, Amsterdam 2015, s. 104.

² Christian Troelsgård: Indledning til bind 1. *Dansk Editionshistorie*, bind 1, 2021, s. 31-48.

³ Johnny Kondrup: Indledning til bind 3. *Dansk Editionshistorie*, bind 3, 2021, s. 19-66.

⁴ Johnny Kondrup: *Editionsfilologi*, 2011, s. 369f.

⁵ Kondrup 2011, s. 146-147.

vet en integreret del af udgaverne.⁶ I det editionsfilologiske hovedværk *Editionsfilologi* fastslår Johnny Kondrup kommentarens plads i moderne tekstkritiske udgaver:

“I dag kommer ingen udgave, heller ikke en historisk-kritisk, der vil have fat i publikum, uden om at berede vejen til teksten med kommentarer, som tidligere mentes at høre hjemme i de tekstkritisk mindre ambitiøse studieudgaver. Dette gælder især inden for små sprogområder som de skandinaviske, hvor det potentielle publikum for ikke-kommenterede udgaver af ældre litteratur er ganske lille.”⁷

Kommentarer kan dermed siges at spille en central rolle i moderne videnskabelige udgaver. Men hvordan udformes disse kommentarer i nyere nordiske udgaver? Hvilke ligheder og forskelle findes i udgavernes retningslinjer? Og inddrages det digitale medies muligheder i udgaverne? Det er, hvad vi ønsker at undersøge i det følgende.

Om de udvalgte udgaver

I undersøgelsen indgår videnskabelige udgaver, som er udgivet digitalt. Nogle af udgaverne er såkaldte hybridudgaver, dvs. de både er udkommet digitalt og som trykte bøger. For alle udgaverne gælder det, at der er tale om såkaldt nyfilologiske udgivelser, som indeholder materiale, der er fremkommet efter bogtrykkerkunstens opfindelse.⁸ Dertil at grundteksterne for de trykte værker, så vidt muligt er baseret på førstetryk. For nogle af udgaverne findes, ud over grundteksterne, normaliserede og moderniserede samt oversatte versioner af værkerne.

Der indgår udgaver fra Norge, Sverige, Finland og Danmark, og udgaverne er: *Georg Brandes – Digitale Hovedstrømninger*, *Grundtvigs Værker*, *Henrik Ibsens Skrifter*, *Ludvig Holbergs Skrifter*, *Selma Lagerlöf-Arkivet*, *Søren Kierkegaards Skrifter* og *Zacharias Topelius Skrifter*. Udgaverne er alle større udgivelsesprojekter, der repræsenterer enkeltstående forfatterskaber.

I det følgende findes en kort beskrivelse af de enkelte udgaver. Alle udgaver bortset fra den nyere *Georg Brandes – Digitale Hovedstrømninger* er tidligere beskrevet i Johnny Kondrups artikel “Store tekstkritiske ud-

⁶ Kondrup 2011, s. 371-372; Jerome McGann: *The Textual Condition*, Princeton 1991, s. 24; Mats Dahlström: *Under utgivning. Den vetenskapliga utgivningens bibliografiska funktion*, Borås 2006, s. 224.

⁷ Kondrup 2011, s. 371.

⁸ Kondrup 2011, s. 26.

gaver i Norden”, som blev bragt i *Fund og Forskning*, 2010, samt Nordisk Netværk for Editionsfilologers skrifter 9, *Digitale och tryckta utgåvor*, 2011. Interesserede kan læse mere om disse udgavers finansieringsmodeller og omfang i sidstnævnte artikel. Da den udkom, var flere af udgavernes retningslinjer endnu ikke færdiggjorte eller offentliggjorte. Vi tager med andre ord tråden op, hvor Kondrup nødvendigvis måtte slippe den.

Udgaverne

Georg Brandes – Digitale Hovedstrømninger er en tekstkritisk og kommenteret udgave af Georg Brandes’ *Hovedstrømninger i det 19. Aarhundredes Litteratur*, som udkom i 1872-1890, dertil udgives oversættelser og supplerende tekster. Udgivelsesprojektet stod på fra 2016-2019 og ligger tilgængeligt på georgbrandes.dk. Udgavens tekstkritiske retningslinjer fra 2019 findes tillige på denne side.⁹ Udgivet af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.

Grundtvigs Værker er en tekstkritisk og kommenteret udgave af N.F.S. Grundtvigs trykte forfatterskab (1804-1872). Udgavens primære hjemmeside er grundtvigsværker.dk, og derudover findes den på Det Kgl. Biblioteks tekstportal, tekster.kb.dk, som opdateres løbende. *Grundtvigs Værker* blev påbegyndt i 2010 og forventes færdig med udgangen af 2029. Retningslinjerne for kommentering findes ikke på udgavens hjemmeside, hvor punktkommentarernes indhold kun nævnes kort under fanen “Udgavens indhold”. “Regulativ for punktkommentarer” er dog tilgængelig på Center for Grundtvigforskningens hjemmeside.¹⁰ Retningslinjerne er udaterede. Udgives af Center for Grundtvigforskning, Aarhus Universitet.

Henrik Ibsens Skrifter er en tekstkritisk og kommenteret udgave af alt overleveret skriftligt materiale fra Henrik Ibsens hånd, dvs. skuespil, digte, breve, sagprosa samt varia som hilsener, kontrakter, dedikationer mv. Udgaven er en hybridudgave og består af en bogudgave og en digital udgave. Den digitaliserede version, som findes på websiden ibsen.uio.no, er baseret på den trykte udgave. Udgivelsesprojektet varede fra

⁹ Jens Bjerring-Hansen: Tekstkritiske retningslinjer, 2019, <https://www.georgbrandes.dk/research/1papers/bjerring-hansen_EditorialPrinciples_res_da.html>.

¹⁰ Klaus Nielsen, red. Stine Guldahl Host og Johnny Kondrup: Regulativ for punktkommentarer, udateret, <<https://grundtvigcenteret.au.dk/grundtvigs-vaerker/principper-og-retningslinjer>>.

1998-2017. “Retningslinjer for kommentarene” er tilgængelig under “Retningslinjer” på udgavens hjemmeside.¹¹ Udgivet af Universitetet i Oslo og huses af Senter for Ibsen-studier.

Ludvig Holbergs Skrifter er en tekstkritisk og kommenteret udgave af Ludvig Holbergs samlede forfatterskab. Udgivelsesprojektet stod på fra 2008-2015 og findes på holbergsskrifter.dk. “Retningslinjer for kommentering af Holbergs værker” er tilgængelig på udgavens hjemmeside under fanen “Brugervejledning”.¹² Udgivet i et dansk-norsk samarbejde mellem Universitetet i Bergen og Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.

Selma Lagerlöf-Arkivet er en tekstkritisk udgave af Selma Lagerlöfs værker, suppleret af billeder, lydfiler og breve med tilknytning til hendes forfatterskab. Udgaven er en del af Litteraturbanken, som huses af Svenska Akademien, og findes på litteraturbanken.se. Arbejdet med udgaven blev igangsat i 2006. For vejledning til kommenteringen af udgaven henvises der i “Textkritiska riktlinjer för Selma Lagerlöf-Arkivet”¹³ til de overordnede retningslinjer for udgaver, der udgives af Svenska Vitterhetssamfundet. Disse retningslinjer er publiceret i Paula Henriksons *Textkritisk utgivning. Råd och riktlinjer*.¹⁴ Udgivet i et samarbejde mellem Svenska Vitterhetssamfundet, Kungliga biblioteket og Litteraturbanken.

Søren Kierkegaards Skrifter er en tekstkritisk og kommenteret udgave af alt, Søren Kierkegaard skrev, dvs. trykte og utrykte værker, journaler, dagbøger, breve mm. Udgaven er en hybridudgave og består både af en bogudgave og en digital version på hjemmesiden tekster.kb.dk. Før den digitale version overgik til Det Kgl. Bibliotek i efteråret 2022, fandtes den på sks.dk. Projektet varede fra 1993-2013. Der findes to beskrivelser af udgavens retningslinjer for kommentering: “Regulativ for udarbejdelse af realkommentarer til Søren Kierkegaards Skrifter”¹⁵ samt “In-

¹¹ Vigdis Ystad: Retningslinjer for kommentarene, udateret, <<https://www.ibsen.uio.no/retnlKommentarer.xhtml>>.

¹² Retningslinjer for kommentering af Holbergs værker, 2014, <http://holbergsskrifter.no/doc/LHS_Kommentarretningslinjer.pdf>.

¹³ Petra Söderlund: Textkritiska riktlinjer för Selma Lagerlöf-Arkivet, udateret, <<https://litteraturbanken.se/f%C3%B6rfattare/Lagerl%C3%B6fS/omtexterna/TextkritiskaRiktlinjer.html>>.

¹⁴ Paula Henrikson: *Textkritisk utgivning. Råd och riktlinjer*, Stockholm 2007.

¹⁵ Joakim Garff: Regulativ for udarbejdelse af realkommentarer til Søren Kierkegaards Skrifter. *Kierkegaard Studies. Yearbook 1996*, Berlin og New York 1996 s. 486-504.

roduktion til kommenteringen”.¹⁶ “Introduktion til kommenteringen” kunne tidligere tilgås online på sks.dk under “Retningslinjer”.¹⁷ Efter *Søren Kierkegaards Skrifter* overgik til Det Kgl. Biblioteks portal tekster.kb.dk, er retningslinjerne ikke længere tilgængelige. Udgivet af Søren Kierkegaard Forskningscenteret ved Københavns Universitet.

Zacharias Topelius Skrifter er en tekstkritisk og kommenteret udgave af alle den finlandssvenske forfatters trykte værker og manuskripter, og den er udkommet både på tryk og digitalt. Den digitale version findes på hjemmesiden topelius.sls.fi. Projektet varede fra 2006-2022. Retningslinjerne for kommentering er ikke offentligt tilgængelige, men Sebastian Köhler har venligst tilsendt dem. “Anvisningar för kommentarer och indledninger”¹⁸ er fra 2009 og senest opdateret i 2016. *Topelius Skrifter* giver en kort anvisning på kommentarer (“Redovisningsprinciper för kommentarerna”) under de enkelte udgivelser, se f.eks. *Fältskärens berättelser*.¹⁹ Disse er af forskellig længde og detaljeringsgrad i de forskellige værker. Projektet er udgivet af Svenska litteratursällskapet i Finland.

Sammenligning – ligheder og forskelle

Der ses grundlæggende ligheder i udgavernes retningslinjer for kommentering. De lægger alle vægt på at forsyne værkerne med punktkommentarer, som kan hjælpe læseren med at forstå teksten. Alle udgaverne præsenterer værker, der er udgivet mellem det 18. og midten af det 20. århundrede, og punktkommentarer anvendes for at kompensere for den sproglige udvikling, der er sket, fra værket blev trykt første gang, og til det udkommer som en videnskabelig udgave.

Vi gennemgår i det følgende forskelle og ligheder i udgavernes ret-

¹⁶ Joakim Garff og Tonny Aagaard Olesen: Introduktion til kommenteringen. *Søren Kierkegaards Skrifter*, K1, 1997, s. 50-61.

¹⁷ Retningslinjerne kan stadig tilgås på det digitale arkiv Internet Archive via dets Wayback Machine. Retningslinjerne for kommentering findes her: <<https://web.archive.org/web/20190210212709/http://sks.dk/red/komintro.pdf>>, og de tekstkritiske retningslinjer her: <https://web.archive.org/web/20190210210720/http://sks.dk/red/retningslinier_ts.pdf>.

¹⁸ Pia Forsell: Anvisningar för kommentarer och indledninger. *Zacharias Topelius Skrifter*, 2009, senest opdateret 2016.

¹⁹ Sebastian Köhler: Textkritisk redogörelse. Zacharias Topelius: *Fältskärens berättelser*. Sebastian Köhler & Anna Movall (utg.), ZTS VII, SSLS 826, Helsingfors 2018, <<https://topelius.sls.fi/sv/collection/203/introduction?position=sec40>>.

ningslinjer med særlig interesse i synet på målgrupper, kommenteringstærskler, verbal- og realkommentarer, fortolkningsrammer samt kommentarernes udtryk.

Målgrupper

Hvilken målgruppe en udgave henvender sig til, har afgørende betydning for omfanget og udformningen af kommentarer.²⁰ I 1983 beskrev Jerome McGann det intenderede publikums betydning for behandlingen af en tekst og argumenterede for, at de videnskabelige udgaver skulle tage ved lære af studieudgaverne ("the modernized edition"). Ifølge McGann havde studieudgaverne forstået, at en udgave altid har en målgruppe, som bidrager til at forme udgavens karakter. En forståelse for målgrupper og deres betydning for en udgaves endelige form efterlyste han hos de videnskabelige udgaver, som han mente, havde tendens til at sløre dens intenderede målgruppe gennem udgiverens personlige, sociale og institutionelle fordomme og ideologier.²¹ Om de videnskabelige udgaver er blevet mere opmærksomme på værkernes målgrupper og deres indvirkning på udgavens udformning, kan udgavernes retningslinjer give et indblik i.

Det viser sig, at størstedelen af de udvalgte udgaver angiver en målgruppe i retningslinjerne for kommentering. Topelius- og Grundtvig-udgaverne er undtagelserne, der ikke definerer en sådan.

Brandesudgaven henvender sig til forskere og studerende. Kierkegaardudgaven har også forskeren som målgruppe og sigter samtidig efter at være en udgave til alle uddannelsesniveauer, men har desuden tilføjjelsen, at en "udgave, der tilfredsstiller enhver læser i enhver henseende, gives desværre ikke"²². Holbergudgaven har forskellige prioriteter i de forskellige typer tekster: Værker uden bred appel, som f.eks. de historiske, er kommenteret med forskeren in mente. Komedierne, der har en større kreds af læsere, kommenteres mere tæt og med mange ordforklaringer.²³

²⁰ Tone Modalsi: *Utblikk over forskjellige utgavetyper* – Per Dahl, Johnny Kondrup og Karsten Kynde (red.): *Læsemåder. Udgavetyper og målgrupper*, Nordisk Netværk for Editionsfilologer. Skrifter. 6, 2005, s. 13; Jerome McGann: *A Critique of Modern Textual Criticism*, Chicago 1983, s. 104 og 113.

²¹ McGann 1983, s. 113.

²² Garff 1996, s. 489.

²³ *Retningslinjer for kommentering af Holbergs værker*, 2014, s. 2.

Ibsenudgaven nævner deres udenlandske læsere, som har behov for en fyldigere kommentering end Ibsens landsmænd, og den tiltænkte målgruppe angives derfor som internationale ph.d.-studerende. Lagerlöfudgaven – og lignede udgivet i regi af Svenska Vitterhetssamfundet – har en målgruppe hvis referencerammer mindst modsvarer dem hos en interesseret “påbygningsstudent” (overbygningsstuderende) i humaniora.²⁴

Ved etablering af en videnskabelig udgave dannes grundlag for videre forskning, hvorfor det er naturligt, at udgaverne fokuserer på netop forskere og studerende som deres målgruppe. En enkelt af udgaverne udvider målgruppen ved værker, som de forudser, har et bredere publikum, og som derfor vil kræve et mere omfattende kommentarniveau.

I og med størstedelen af de nyere videnskabelige udgaver angiver en målgruppe for deres udgivelser, lader det til, at der er sket en ændring siden McGanns kritik af de videnskabelige udgavers manglede fokus på målgrupper, som blev fremsagt i 1980'erne. Emnet målgrupper har også haft forskningsmæssig bevågenhed, og Nordisk Netværk for Editionsfilologer havde det som tema for deres konference i 2003 og i det efterfølgende bind 6 af netværkets skriftserie.²⁵ Flere af de nævnte udgavers redaktioner har været aktive i dette netværk. I retningslinjerne for kommentering anvendes udgavernes målgrupper til at definere, hvilket niveau der kommenteres på, og derigennem hvordan udgaverne udformes.

Tærskel for kommentering

Ved at udpege et opslagsværk, som f.eks. en ordbog, som tærskel for kommentering, kan man definere en grænse for punktkommentarerne. Dermed begrænser en udgave sin kommentering, ved at undgå at forklare vanskelige ord, som allerede findes i det udvalgte opslagsværk. En sådan tærskel er gavnlig for redaktørerne af en udgave, da man derved undgår at skulle diskutere, om visse ord kommenteres eller ej. Den er også gavnlig for læseren, da man ved denne definition har vished om, hvilket kommentarniveau man kan forvente. De udvalgte udgaver, som

²⁴ Henrikson 2007, s. 94.

²⁵ Per Dahl, Johnny Kondrup & Karsten Kynde (red.): *Læsemåder. Udgavetyper og målgrupper. Bidrag til en konference afholdt af Nordisk Netværk for Editionsfilologer 10.-12. oktober 2003*, 2005.

er denne artikels genstand, er blevet udgivet fra 1990'erne og frem til skrivende stund i 2024. Dette tidsspand forårsager en variation i opslagsværker; udvalget af opslagsværker var naturligvis anderledes for en videnskabelig udgave påbegyndt i 1990'erne end det for dem udarbejdet i 2020'erne.

De fleste udgaver har valgt samtidige opslagsværker. Hertil hører Grundtvigudgaven. Den har sat *Den Danske Ordbog* som tærskel, og kommenterer dermed kun ord, der enten ikke optræder i denne ordbog eller som ikke forklares dækkende her. Holbergudgaven har tillige *Den Danske Ordbog* samt *Bokmålsordboka* og *Nynorskordboka* som vejledende norm for kommentering.²⁶ For Topelius gælder det, at ord som optræder i *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* (2009) almindeligvis ikke kommenteres.²⁷ Kierkegaard-udgaven angiver *Nudansk Ordbog* (16. udg., 1996) som tærskel.²⁸

Lagerlöfudgaven, som henviser til kommentarvejledningen i Henrikson 2007, har ikke en defineret tærskel for kommentering, men lader kommentarens omfang definere af udgavens målgruppe, og giver nogle overordnede råd til redaktørerne om graden af kommentering, f.eks. at punktkommentarerne skal forklare forældede eller uvanlige ord, samt at man skal være opmærksom på ord, som har ændret betydning, og dermed kan misforstås.²⁹

For Ibsenudgaven angives ikke en egentlig tærskel for kommentering, og dens mål var at levere en fyldig verbal- og realkommentering. Dette skulle både betyde at udgavens levetid forlænges, "idet man må anta at behovet for kommentering vil fortsætte å øke med økende tidsafstand".³⁰ Ved kommenteringen har man forsøgt at genskabe forståelseshorisonten i Ibsens samtid, hvorfor samtidige leksika og opslagsværker er blevet anvendt. At anvende ældre opslagsværker som niveau for kommentering ses også hos Brandesudgaven, der har valgt to historiske ordbøger: *Ordbog over det danske Sprog*, der behandler dansk sprog fra 1700 til 1950, samt *Meyers Fremmedordbog*.

²⁶ I Holbergudgaven linkes desuden til *Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs Holbergordbog* <<https://holbergordbog.dk/>>. Denne kan anvendes sideløbende med tekstvisningen i udgaven.

²⁷ Köhler 2018.

²⁸ Garff 1996, s. 490.

²⁹ Henrikson 2007, s. 94 og 97.

³⁰ Ystad, udateret, s. 1.

Det er selvsagt varierende, hvilke opslagsværker udgaverne fra forskellige lande henviser til, men som det fremgår af ovenstående, er det ikke alle udgaver, som giver en præcis definition af, om der findes en tærskel for kommentering via opslagsværker. At vælge ældre opslagsværker, som repræsenterer forfatterens samtid, er meget anvendeligt i selve arbejdet med at udforme punktkommentarer, men som en egentlig tærskel for kommentering, kan nutidige opslagsværker udgøre en klar grænse for, hvad man kan forvente, en moderne læser forstår.

Verbal- og realkommentarer

Punktkommentarer er traditionelt blevet inddelt i to former: verbal-kommentaren og realkommentaren.³¹ I udgaverne findes de to kommentartyper typisk side om side, og selvom grænsen mellem dem er flydende, stiller de forskellige krav til udgiveren.³²

Verbalkommentarens opgave er primært at kompensere for den udvikling, der er sket i sproget siden et værk udkom. Først og fremmest skal forældede ord og uvanlige ord forklares, og dertil skal ord, der har ændret betydning identificeres, således at læseren ikke tror de forstår ord, de i realiteten ikke forstår.³³ Eksempler på ord, som i 1700- og 1800-tallet havde en anden betydning end i dag, er f.eks. 'billig' = rimelig, 'vist nok' = helt sikkert, 'liderlig' = dårlig, slet. Verbalkommenteringen kan desuden inddrage forklaringer og identificering af ordsprog og talemåder, samt oversættelse af fremmedsproglige ord.³⁴

Realkommentaren giver læseren oplysninger om historiske forhold, myter, fænomener mv., og kan også inkludere identifikation af citater og allusioner f.eks. til Biblen.³⁵ Realkommentaren skal dog have værkets tidshorisont in mente. Oplysninger om personer, steder, titler mm., kan også angives i realkommentaren.

Størstedelen af de udvalgte udgaver arbejder både med verbal- og realkommentarer, hvilket gælder Kierkegaard-, Ibsen-, Holberg-, Topelius- og Lagerlöfudgaven. Grundtvigudgaven har skiftet praksis undervejs, og forsyner derfor ikke længere værkerne med realkommentarer og

³¹ Kondrup 2011, s. 392.

³² Henrikson 2007, s. 96.

³³ Kondrup 2011, s. 393; Henrikson 2007, s. 97.

³⁴ Kondrup 2011, s. 394.

³⁵ Kondrup 2011, s. 396; Henrikson 2007, s. 100.

intertekstuelle referencer, men alene med verbalkommentarer.³⁶ Udgaven benytter sig derudover af registre, som opsamler oplysninger om personer, steder, mytologiske entiteter samt bibelstedshenvisninger. Det er kun undtagelsesvis, at Grundtvigudgaven inddrager realkommentarer. Brandesudgaven angiver, at de primært anvender realkommentarer. I udgaven er alle tekster linket til den digitale udgave af *Ordbog over det Danske Sprog*, hvorfor alle ord i princippet er verbalkommenteret, da brugeren bliver bragt over til det relevante opslagsord i ordbogen ved at trykke på et vilkårligt ord. Udgaven anvender dog også verbalkommentarer til at identificere ord, som har skiftet betydning siden Brandes' tid, og siden ordbogsopslaget blev forfattet.

Verbal- og realkommentarer findes således i alle udgaverne, men det kan bemærkes, at de to nyeste udgaver, Brandes og Grundtvig, har en meget skarp adskillelse mellem og brug af real- og verbalkommentarer. Brandesudgaven lægger op til, at læseren selv slår op i ordbøger via deres link-funktion for verbalkommentarer, mens Grundtvigudgaven begrænser kommenteringen til verbalkommentarer.

Argumentet mod metoden i Brandesudgaven kan være, at læseren med denne praksis ikke bliver hjulpet meget, da opslag i en ordbog ofte viser flere forskelligartede forklaringer til et ord, og læseren dermed er i risiko for ikke at opfange den relevante betydning af ordet. For Grundtvigudgaven kan den manglende brug af realkommentarer ligeledes efterlade læseren uden relevant information i visse situationer. Et eksempel på dette er realkommentarer af intertekstuel karakter. I Grundtvigs digt "Villemoes"³⁷ findes følgende strofe:

"De Tidender fløi over Sø, over Land,
At hisset i Nord vare Bølgerne røde,
At Kristian kiæmped og segned som Mand,
Men Villemoes faldt i det natlige Møde,
Da runde de Taarer saa stride i Løn
For Dannemarks bolde, elskværdige Søn;
O Fædrenenord! du mig Svage tilgive!"

³⁶ Nielsen, udateret.

³⁷ N.F.S. Grundtvig: Villemoes. *Ny danske Tilskuer*, 2. årgang, nr. 43-44, 1808, s. 348-352; her efter udgaven i *Grundtvigs Værker*, Center for Grundtvigforskning ved Aarhus Universitet (udg.) <www.grundtvigsværker.dk>.

Her lyder en kommentar til anden verslinjes "Bølgerne røde" således:

"Grundtvig kan være inspireret af et digt af P.H. Haste om Slaget på Reden, 'Takkesang ved een af anden Aprils Mindehøitider til dem, der offrede paa Fædrelandets Alter', som stod i *Den danske Tilskuers* 15. oktober 1801. Heri lyder det bl.a.: 'En Helteflokk mod Britten stod, / De Bølger blev saa grusomt røde' (se Albeck 1948, s. 36). Verslinjen findes også i kladden til 'De Snekker mødtes i Kveld' (NKS 679 8°, 1809). Som udkommanderede medlemmer af Studenterkorpset overværede Grundtvig og Oehlenschläger Slaget på Reden fra Langelinje og har rimeligvis selv set disse røde bølger (Rønning 1907 1:1, s. 27f)."³⁸

Dette digt blev udgivet i *Grundtvigs Værker* i 2013, hvor denne type real-kommentarer fortsat var tilladt at bringe i kommentarapparatet. Efter ændringen i kommentarpraksis for Grundtvigudgaven er blevet indført, vil ordene "Bølgerne røde" ikke længere blive betragtet som en kommentarkrævende konstruktion, da begge ord findes i *Den Danske Ordbog*, og fordi udgaven ej giver fortolkende kommentarer. Læseren vil kun blive gjort opmærksom på den intertekstuelle reference til P.H. Hastes digt, hvis udgiveren vælger at beskrive forholdet i værkets indledning. Det samme gælder informationen om, at Grundtvig selv havde overværet Slaget på Reden. I et stort forfatterskab som Grundtvigs, som omfatter mere end 1000 trykte værker, kan anvendelsen af realkommentarer og herunder intertekstuelle referencer i den videnskabelige udgave blive et meget omfattende arbejde, hvilket også bidrog til, at udgaven gik bort fra denne kommenteringspraksis efter 2013.³⁹

Fortolkning, objektivitet og ensartethed

Enhver udpegelse af lemma (dvs. det kommentarkrævende ord eller passage), og hvilke ord eller synonymer det forklares med, forudsætter en tolkning.⁴⁰ Ibsenudgaven pointerer dette forhold, og beskriver

³⁸ Vibeke A. Pedersen: Punktkommentarer til 'Villemoes'. Center for Grundtvigforskning ved Aarhus Universitet (udg.): *Grundtvigs Værker*, 2013 <www.grundtvigsværker.dk>.

³⁹ Klaus Nielsen: Om udgaven Grundtvigs Værker. Opbygning, principper og status. *Grundtvig-Studier*, 68, 2017, s. 166-167.

⁴⁰ Kondrup 2011, s. 413.

det at “velge ut tekststeder for kommentering” som “en fortolkende handling”.⁴¹

Flere af udgaverne synes ikke desto mindre at stræbe efter at inddæmme punktkommentarernes fortolkende udtryk. Tre af de udvalgte udgaver angiver ligefrem, at de sigter efter at undgå fortolkende kommentarer. Dette er Grundtvig-, Ibsen- og Lagerlöfudgaven. For Lagerlöfudgaven kan fortolkende kommentarer indgå en i overgribende kommentar, som f.eks. en indledning.⁴² Kierkegaardudgaven beskriver, at kommentaren “skal åbne og ikke lukke for nye tolkninger”, samt at de skal være “nøgterne og ikke fortabe sig i forskellige tiders forskellige tolkningsforsøg”.⁴³ Brandesudgaven kommenterer ikke på mulighederne for fortolkende kommentarer, mens Holbergudgaven tillader dem. Topeliusudgaven nævner ikke fortolkende kommentarer direkte, men angiver, at kommentatoren “ska hålla sig diskret i bakgrunden, och inte tränga sig på i mötet mellan verket och läsaren” og anvende neutrale ordvalg.⁴⁴

Skønt en kommentar ikke kan være fuldt objektiv og ufravigeligt vil være skrevet af enkeltpersoner;⁴⁵ sigter udgaverne efter en ensartethed i kommenteringen på tværs af værkerne. Kierkegaardudgaven påpeger netop vigtigheden af et ensrettet kommentarapparat i en udgave, hvor et kommenteringsarbejde “strækker sig over adskillige år og implicerer kommentatorer, konsulenter og oversættere fra forskellige fagområder og med forskellige forudsætninger”.⁴⁶ I denne udgave har de stræbt efter en “fuldstændig konsekvens” i forhold til kommenteringens tæthed, mens de i forhold til kommentarernes sproglige udformning har tilladt visse “stilistiske forskelligheder”.⁴⁷ Ibsenudgaven nævner tillige, at de sigter efter at “oppnå en mest mulig homogen standard både når det gjelder språkform og kommentarnivå”.⁴⁸

På trods af at kommentarer altid vil indeholde en grad af subjektivitet, afslører regulativer for kommentering at ensartethed og konsistens for en udgaves punktkommentarer er et ideal.

⁴¹ Ystad, *udateret*, s. 1.

⁴² Henrikson 2007, s. 93.

⁴³ Garff og Olesen 1997, s. 51.

⁴⁴ Forsell 2006, s. 226

⁴⁵ Kondrup 2011, s. 413.

⁴⁶ Garff og Olesen 1997, s. 50.

⁴⁷ *Ibid.*

⁴⁸ Ystad, *udateret*, s. 1.

Kommentarens udformning – og gentagelse?

Den praktiske udformning af kommentaren beskrives i de fleste af udgavernes regulativer. Det ses at normen er: lemma] ordforklaring, som f.eks. saa] således. Ordforklaringen har lille begyndelsesbogstav og afsluttes med punktum. Denne formular anvender næsten alle udgaverne; alene måden, hvorpå lemma angives varierer.

Størstedelen af udgaverne viser punktkommentarerne to gange: en gang i et pop-up vindue i selve teksten og derudover i en fane ved siden af teksten. Visningen af lemma og ordforklaring kan let ændres på en hjemmeside. Denne artikel fokuserer på udgavernes retningslinjer, og vil derfor gemme den dybdegående beskrivelse af selve visningen af lemma i udgaverne til en anden lejlighed.

Forklaringen af lemma – i Grundtvigudgaven – “skal i videst mulig omfang kunne erstatte lemma i forholdet 1:1, dvs. at forklaringen skal angives med samme bøjning og tempus”.⁴⁹ At kommentaren skal følge lemmas bøjningsform angives også i regulativet for *Søren Kierkegaards Skrifter*.⁵⁰ Holbergudgaven beskriver i samme stil, at simple kommentarer ikke bør bestå af andet end “det eller de forklarende ord”.⁵¹ Ved lange kommentarer skal kommentatoren bestræbe sig på, at lade den vigtigste information til forklaring af lemma stå først.⁵²

I en udgivelse optræder kommentarkrævende ord ofte mere end én gang. Udgavernes tilgange til om sådanne ord kommenteres ved hver enkelt forekomst varierer. I *Zacharias Topelius Skrifter* bliver ordforklaringer kun angivet en gang pr. værk.⁵³ Den samme tilgang anvender Holbergudgaven: “Samme fænomen (ord, syntaks etc.) kommenteres ikke hver eneste gang det optræder. Inden for komedierne gælder som hovedregel at et fænomen kommenteres én gang i hver scene.”⁵⁴ Ibsenudgaven nævner behovet for at spare plads i bogudgaven, hvorfor “HIS [*Henrik Ibsens Skrifter*] ved tekstens første forekomst av et ord eller tekstens første omtale av et saksforhold kan gi en fyldigere kommentar enn når ordet eller forholdet forekommer eller omtales senere i samme

⁴⁹ Nielsen, udateret.

⁵⁰ Garff 1996, s. 493.

⁵¹ Retningslinjer for kommentering af Holbergs værker, 2014, s. 4.

⁵² Ibid.

⁵³ Köhler 2018.

⁵⁴ Retningslinjer for kommentering af Holbergs værker, 2014, s. 2.

tekst (såkalt initialkommentar).”⁵⁵ I Grundtvigudgaven kommenteres hver gang et kommentarkrævende ord optræder, men udgiveren har mulighed for at ‘genbruge’ den samme forklaring, hvis “flere på hinanden følgende lemmata er ens”.⁵⁶ De resterende udgaver beskriver ikke deres tilgang til dette. Flere af udgaverne er både udkommet på tryk og som digitale udgivelser, hvilket også afspejles i deres retningslinjer, og Ibsenudgaven nævner også det pladsbesparende behov, en udgave kan have, når et værk udkommer på tryk. Ved digitale udgaver er der ingen pladsbegrænsning, og dette udnytter udgaver som *Grundtvigs Værker*, som kommenterer ord, hver gang de optræder. Det tyder dog på, at det stadig er tilgangen fra den trykte, videnskabelige udgave, der er dominerende. Brandesudgavens metode, hvor alle ord er linket til en ordbog, kan igen nævnes som et eksempel på, hvordan den digitale platform kan udnyttes.

Nyere trykte, videnskabelige udgaver: Danske Klassikere

Udgivelsesserien *Danske Klassikere*, som udgives af *Det Danske Sprog- og Litteraturselskab*, er et eksempel på nyere, videnskabelige udgaver, der udelukkende udkommer på tryk. I serien *Danske Klassikere* udgives litterære hovedværker fra 1600-tallet og frem. Formålet med udgivelsesserien er, “at give læseverdenen mulighed for at erhverve billige, holdbare og pålidelige udgaver, hvor teksterne er eftergået kritisk og forsynet med oplysende kommentarer og efterskrifter”.⁵⁷

I *Regulativ for Danske Klassikere* beskrives punktkommentarernes (her kaldet noter) formål og udformning.⁵⁸ Kommentarerne skal hjælpe læseren med at overkomme sproglige eller saglige vanskeligheder. Den sproglige udvikling beskrives, og det fremhæves at den fællesviden – af bibelsk, historisk eller mytologisk art – der tidligere har været givet hos en læser, nu er mindre udbredt, og derfor må kommenteres. Det ældre sprogs ordforråd og syntaks er også blevet sværere for en moderne læser at forstå, og dertil er behovet for at forklare talemåder, hentydninger og skjulte citater vokset.⁵⁹

⁵⁵ Ystad, udateret, s. 3.

⁵⁶ Nielsen, udateret.

⁵⁷ *Danske Klassikere*, <<https://dsl.dk/projekter/danske-klassikere>>.

⁵⁸ Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. *Regulativ for Danske Klassikere*, 2016.

⁵⁹ *Regulativ for Danske Klassikere*, 2016, afsnit 2.3.

Målgruppen for en udgivelse fastlægges mellem redaktør, udgiver og tilsynsførende. Udover at henvende sig til en velorienteret læser, bestemmes det, om en udgivelse skal henvende sig til undervisning på gymnasialniveau eller om den hellere skal anvendes på universitetet.

Ved længere tekster, hvor det samme kommentarkrævende ord optræder ofte, gentages kommentaren for hver 50. side, men for kortere tekster, som digte, gentages kommentaren ved hver tekst. Det er en mulighed at lade realkommentarer om historiske forhold, personlister mv., erstatte af en generel fremstilling i værkets efterskrift. Redaktøren og den tilsynsførende gennemgår kommentarerne, foreslår suppleringer eller reduktioner, for at sikre en ensartethed i udgivelsesserien.

Udgivelsesserien består af mange forskellige genrer, og regulativet lægger op til, at det vurderes fra værk til værk, hvilket kommenteringsniveau der er behov for. Der fastlægges ikke en tærskel for kommentering, som det ses i mange af de digitale udgavers regulativer, men der lægges nærmere vægt på målgruppen i bestemmelsen af kommentarniveauet. Selve udformningen af kommentarerne stemmer overens med de andre udgaver med lemma plus forklaring. For denne udgivelsesserie angives lemma i kursiv og halvfed, efterfulgt af kolon i kursiv og halvfed.⁶⁰

I *Danske Klassikere* findes et eksempel på en udgave, som er udgivet i samarbejde med en digital, videnskabelig udgave. Dette er N.F.S. Grundtvigs *Nyaars-Morgen* (1824), som udkom i serien i 2018. Editionsfilolog Steen Tullberg, der siden 2013 har været ansat ved *Grundtvigs Værker*, stod for udgivelsen. Værket var allerede udkommet i *Grundtvigs Værker* i 2014, hvor Tullberg også havde været ansvarlig for udgivelsen. Versionen i *Danske Klassikere* bygger på den digitale version fra *Grundtvigs Værker*, som dog er blevet tilpasset denne series udgivelsesmetode. Dette betyder bl.a. at opsætningen af værkets sider er anderledes fra den digitale udgave, introduktionen til værket er blevet udvidet samt at beskrivelsen af tekstforholdene er anderledes formuleret. For kommentarerne ses forskellen på de to udgivelser ved, at der i *Danske Klassikere*-udgaven er tilføjet realkommentarer til værket.

Allerede i Grundtvigs fortale til *Nyaars-Morgen* findes en klar forskel på de to udgivelser. Her er til eksempel sætningen “jeg blev *Præst*”⁶¹ kommenteret med “Grundtvig blev kapellan hos sin fader i Udby i juni

⁶⁰ *Regulativ for Danske Klassikere*, 2016, afsnit 2.3.1.

⁶¹ N.F.S. Grundtvig: *Nyaars-Morgen. Et Rim*, 1824, s. V f.

Dette mit Drømme-Liv har afpræget sig i al min Skrift før 1811, ligesaavel i min Afhandling om Religion og Liturgi og min Dimis-Prædiken, som i min Mythologie og mine

Grundtvig, N.F.S. (1810) *Hvi er Herrens Ord forsvundet af hans Hus? Dimisprædiken*. København.

te Bladet sig; e Leve-Brød, Grunden ei t det visselig

var mit Ønske, men ret egenlig fordi jeg |PS:155|vaagnede: vaagnede først af den Drøm, at man, i saa antichristelig en

Ill. 1. Henvisning til titel i *Grundtvigs Værker*. *Nyaars-Morgen*, 1824, s. V.

1811 efter en voldsom personlig krise i december 1810” i *Danske Klassikere*.⁶² Denne personalhistoriske information får læseren ikke i *Grundtvigs Værker*-udgaven. Det kan dertil nævnes at den store forskel også opstår i kraft af at *Grundtvigs Værker* anvender registre, hvis oplysninger vises i pop-up-vinduer i teksten. Registerhenvisningerne giver fastformulerede oplysninger om personer, steder, titler og mytologiske entiteter. Et vindue med informationer om en persons fulde navn, fødselsår, dødsår og beskæftigelse dukker altså op, hver gang denne optræder i Grundtvigs værker. I *Danske Klassikere* gives disse oplysninger løbende i kommentarerne, hvilket også giver mulighed for at tilpasse dem til den sammenhæng, de optræder i. Et eksempel på dette findes ligeledes i fortalen, hvor *Grundtvigs Værker* ved angivelsen af “Dimis-Prædiken” på side V er blevet forsynet med et link til udgavens titelregister, hvor læseren i et pop-up-vindue får beskrevet, hvilken udgivelse der henvises til, og hvornår den udkom.

I *Danske Klassikere* bliver “min Dimis-Prædiken” fulgt af kommentaren: “Grundtvigs dimisprædiken, dvs. den prøveprædiken, der kunne give ham adgang til et præsteembede, afholdt han i Regenskirken (kirkesalen i Regensen) den 17. marts 1810. Den vakte stor opsigt, da den 14. maj 1810 udkom under titlen *Hvi er Herrens Ord forsvundet af hans Hus?*”⁶³ Her ses forskellen i, at det i *Danske Klassikere*-udgaven først og

⁶² Steen Tullberg: *Noter. N.F.S. Grundtvig: Nyaars-Morgen Et Rim*, 2018, s. 225.

⁶³ Tullberg 2018, s. 225.

fremmest er forklaringen af ordet dimisprædiken, der gives, hvorefter henvisningen til dens udgivelse samt dens modtagelse beskrives.

Regulativet for kommentering til *Danske Klassikere* er mindre detaljeret end de digitale udgavers retningslinjer. Dette skyldes sandsynligvis, at de andre inddragne udgaver omfatter store forfatterskabsudgivelser, hvor en gruppe af mennesker arbejder med den samme forfatters værker over flere år, hvorfor udgiverne har større behov for detaljerige retningslinjer, der kan medvirke til et ensartet udtryk og kommenteringsniveau for det samlede udgivelsesprojekt. Her udgiver *Danske Klassikere* værker fra forskellige forfattere med varierende udgivere, hvor også målgruppen ændrer sig fra værk til værk.

Som det fremgår af sammenligningen mellem *Nyaars-Morgen* udgivelserne i *Grundtvigs Værker* og *Danske Klassikere*, har den digitale udgave andre muligheder for visning, som en trykt udgave naturligvis ikke kan tilbyde. Dertil giver *Danske Klassikere*-udgaven en endnu mere informativ kommentering af udgaven med dens tilføjelse af realkommentarer.

Tilgængelighed – hvorfor offentliggøre retningslinjer?

Som beskrevet i introduktionen af de forskellige udgaver, så varierer det, hvor let tilgængelige deres retningslinjer for kommentering er. Holberg-, Brandes- og Ibsenudgaverne har publiceret dem på deres udgavehjemmeside, og det samme havde Kierkegaardudgaven, indtil de overgik til portalen tekster.kb.dk. Lagerlöf har også udgavens generelle tekstkritiske principper udgivet på hjemmesiden, men for kommentarerne henvises til Paula Henriksens *Textkritisk utgivning. Råd och riktlinjer* (2007). På hjemmesiden til *Grundtvigs Værker* findes overordnet introduktion til, hvad denne tekstkritiske udgave indeholder, men de egentlige retningslinjer findes kun på Center for Grundtvigforskningens hjemmeside. For Topeliusudgaven er retningslinjerne som beskrevet ikke offentliggjort, men der kompenseres for dette ved at give korte gennemgange af udgavens kommentering under de enkelte værker.

I "Regulativ for udarbejdelse af realkommentarer til Søren Kierkegaards Skrifter" beskriver Joakim Garff, hvordan tidligere udgaver af Søren Kierkegaards forfatterskab undlader at redegøre for de principper, udgaverne "har lagt til grund for deres realkommentarer".⁶⁴ Garff argumenterer desuden for, at principper for kommentering generelt

⁶⁴ Garff 1996, s. 486.

(eller i hvert fald da artiklen udkom i 1996) var et ubeskrevet blad inden for editionsfilologien – og at man som læser ofte var nødsaget til selv at udlede principperne ud fra udgavernes praksis.⁶⁵ Garffs artikel i *Kierkegaard Studies. Yearbook 1996*, skulle kompensere for denne mangel ved at gennemgå en række retningslinjer og principper for kommenteringen af *Søren Kierkegaards Skrifter*. Udover denne artikel udgav Kierkegaardudgaven desuden “Introduktion til kommenteringen”,⁶⁶ som var en kort version af udgavens retningslinjer for kommentering. Denne blev desuden lagt ud på udgavens hjemmeside, sks.dk, sammen med udgavens tekstkritiske retningslinjer. Retningslinjerne fandtes dermed offentliggjort flere steder.

Ved udgavens overgang til Det Kgl. Biblioteks tekstportal, tekster.kb.dk, er retningslinjerne for kommentering og tekstkritik ikke at finde – de trykte versioner er dog selvsagt stadig tilgængelige, men dette må alligevel siges at være en smule paradoksalt i og med Kierkegaardudgaven havde plæderet for, at tekstkritiske udgaver bør offentliggøre deres retningslinjer, og at de selv havde gjort dem let tilgængelige på sks.dk. Overgangen til Det Kgl. Biblioteks tekstportal kan siges at repræsentere en arkivversion af *Søren Kierkegaards Skrifter*, da den som den eneste af de her nævnte udgaver ikke længere er tilgængelig på sit oprindelige publiceringssite. Udgavens arkivstatus gør ikke behovet for tilgængelige retningslinjer mindre relevant, da denne version af udgaven findes side om side med andre digitale, videnskabelige udgaver i en fælles portal. Med andre ord ligner udgaverne af udseende hinanden, mens de videnskabeligt set repræsenterer forskellige typer. Dette bør man som læser kunne gennemskue.

Fordelen ved at gøre retningslinjer til videnskabelige udgaver tilgængelige er, at andre kommenterende udgaver kan få gavn af dem, sådan som Kierkegaardudgaven også efterlyste det. Kondrup beskriver et lignende scenarie i sin artikel “Store udgaver i Norden”,⁶⁷ hvor han udtrykker sin egen glæde ved adgangen til en række forskellige og forskelligartede udgavers retningslinjer for kommentering til brug i arbejdet med tilsvarende udgivelsesprojekter. Han angiver, at de anvendte sæt af retningslinjer “ fungerede som inspiration, både positivt og

⁶⁵ Garff 1996, s. 487.

⁶⁶ Garff og Olesen 1997.

⁶⁷ Johnny Kondrup: Store udgaver i Norden. Et overblik. *Fund og Forskning*, 49, 2010, s. 511-537.

negativt. Vi blev gennem dem bevidst om problemer, som vi skulle passe på, og vi blev bevidst om vor egen metodik ved at se, hvordan andre havde gjort”.⁶⁸ Heldigvis er der stærk tradition for Nordisk samarbejde, hvor de enkelte udgaver udveksler retningslinjer, kodningspraksis og digitale metoder.⁶⁹ Alligevel bør udgavernes retningslinjer være tilgængelige både til inspiration og dokumentation. Som Kondrup nævner, er retningslinjer udtryk for udgavens videnskabelige metode, der i bogtrykte udgaver sjældent ekspliciteres. Når retningslinjerne derfor bliver tilgængelige for læserne, og ofte endda indgår i udgaverne, kan det ses som et udtryk for en tydeligere og større videnskabeliggørelse af det editionsfilologiske udgivelsesarbejde.

En digital kommenteringspraksis?

Selve den digitale udgivelse og dennes muligheder, er ikke noget, udgavernes retningslinjer for kommentering berører i særlig grad. Den eneste udgave, som har en reel digital kommenteringspraksis, er Brandesudgaven, som har etableret en webservice, der kan vise ordbogsopslag fra *Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs* ordbogsplatform direkte i Brandes’ tekst på udgavens hjemmeside.⁷⁰ Brandesudgavens praksis må siges at være den mest innovative af anvendte digitale udgaver, og denne udgave er da også den eneste, som bruger ordet ‘digital’ i sin titel: *Georg Brandes – Digitale Hovedstrømninger*.

Den endeløse plads til kommentarer, som en digital udgave i princippet repræsenterer, udnytter en mindre del af udgaverne. Som tidligere nævnt kommenteres hver enkelt forekomst af kommentarkrævende ord i Grundtvigudgaven. Hvorfor andre udgaver har valgt andre tilgange til dette, kan skyldes at de både udkommer som trykte værker og digitalt, og derfor skal have samme tilgang i begge udgivelser. Det kan også skyldes et hensyn til genren der udgives, som f.eks. ved skuespil, hvor det kan skønnes unødvendigt at gentage den samme kommentar inden for samme scene, da man ved denne genre forventer, at læseren som minimum læser hele scenen.

⁶⁸ Kondrup 2010, s. 526.

⁶⁹ Johnny Kondrup: Nordisk Netværk for Editionsfilologer – i anledning af et 20-års-jubilæum – Paula Henrikson, Mats Malm & Petra Söderlund (red.): *Textkritik som analysmetode*, Stockholm 2017, s. 189-201; s. 198.

⁷⁰ Bjerring-Hansen 2019.

At udgaverne er udkommet over en årrække fra 1990'erne og frem til 2020'erne, hvor der er sket en stor teknologisk udvikling, kan også have noget at sige i forhold til deres udnyttelse af det digitale medie, hvor udgaver fra 2020'erne har andre muligheder end de som blev påbegyndt i 1990'erne.

Der kan forventes en udvikling inden for digital kommenteringspraksis i fremtiden, hvor generativ kunstig intelligens (AI) kan få en betydningsfuld rolle, enten som et værktøj for udgiverne i deres kommenteringsarbejde eller som en støtte til læserens udforskning af værkerne. Muligheden for at integrere kunstig intelligens og maskinlæring i digitale, videnskabelige udgaver har allerede været genstand for diskussion. Georg Rehm peger på, at moderne AI-metoder, især datadrevne tilgange som superviseret læring, kan give en systematisk tilgang til automatisk opmærkning og forklaring af komplekse tekstpassager.⁷¹ Det samme gælder muligheden for at automatisere opmærkninger ved hjælp af avancerede teknologier som natural language processing (NLP) og semantisk parsing. Som Angelika Zirker og Matthias Bauer bemærker, kan NLP-værktøjer anvendes til at forbedre opmærkningsprocessen ved at forbinde historiske tekster med relevante databaser.⁷² Denne brug af automatisering stemmer overens med den bredere tendens inden for digital humaniora, hvor computerbaserede metoder anvendes til at håndtere store mængder af tekstdata.

Konklusion og videre arbejde

Retningslinjerne fremstiller, hvordan de forskellige udgaver forventer, at værkerne kommenteres. I en udgave af et forfatterskab, der rummer forskellige genrer, kan der opstå behov for forskellige former for kommentering af udgavens værker. Dette ses f.eks. ved et forfatterskab som Henrik Ibsens, der både inkluderer skuespil, breve og sagprosa. Der ses en fælles forståelse af formålet med punktkommentarer, hvilket er at oplyse og forklare vanskelige tekststeder for en læser. De specifikke

⁷¹ Georg Rehm: *Observations on Annotations* – Julia Nantke og Frederik Schlupkothen (red.): *Annotations in Scholarly Editions and Research Functions, Differentiation, Systematization*, Berlin og Boston 2020, s. 299-323.

⁷² Angelika Zirker og Matthias Bauer: *Explanatory Annotation in the Context of the Digital Humanities: Introduction*. *International Journal of Humanities and Arts Computing*, 11:2, Edinburgh 2017, s. 145-152.

tilgange, fokusområder og metoder til at opnå dette formål varierer mellem de forskellige sæt af retningslinjer. Forskellene ses særligt i udgavernes anvendelse af real- og verbalkommentarer, samt i deres angivelse af tærskel for kommentering, og om denne forbindes til moderne eller historiske opslagsværker. Målgrupperne varierer, men størstedelen angiver forskeren eller den studerende som deres målgruppe. Derudover er ønsket om en ensartethed og konsistens i udgavernes punktkommentering til stede i retningslinjerne.

Som vist varierer det, hvor tilgængelige udgavernes retningslinjer for kommentering er. For at fremme det videnskabelige arbejde kan vi håbe, at fremtidige udgaver vil lade sine retningslinjer offentliggøre sammen med udgaven.

En egentlig digital kommenteringshabitus er ikke kendetegnende for størstedelen af udgaverne. Den nyest påbegyndte udgave, Brandesudgaven, anvender det digitale medie i dets punktkommentering på en måde, som ikke findes hos de andre udgaver. Tidsafstanden mellem de udvalgte udgaver synes mest tydelig i denne forbindelse, og denne tekniske løsning har sandsynligvis ikke været tilgængelig tidligere. Hvorvidt denne tekniske løsning gavner læseren eller ej, kan diskuteres. Bortset fra dette afspejles tidsafstanden mellem udgaverne ikke øjensynligt i deres retningslinjer for kommentering.

Ud fra denne undersøgelse af udgavernes retningslinjer for kommentering, kunne det være interessant at udforske, hvordan der reelt kommenteres i udgaverne. Kan retningslinjerne spores i kommentarerne til udgaverne? Derudover vil det også være interessant at undersøge, hvordan moderne teknologier som kunstig intelligens vil kunne anvendes i kommenteringsarbejdet.

ABSTRACT

Kirsten Vad, Krista Stinne Greve Rasmussen and Katrine Frøkjær Baunvig: *Explanatory Commentaries – Mapping Guidelines for Editorial Commentaries in Digital Scholarly Editions*

This article explores the implementation of explanatory commentaries in digital scholarly editions. The authors investigate the methodologies used in these digital editions, comparing their guidelines in order to identify similarities and differences. Additionally, they examine more recent printed scholarly editions to determine if their guidelines diverge significantly from those of digital editions. Spanning editions published from the 1990s to the 2020s, this study evaluates whether temporal shifts are reflected in commentary guidelines and approaches.

The research includes a comparative analysis of digital scholarly editions from Denmark, Norway, Sweden and Finland, featuring works by authors such as Georg Brandes, N.F.S. Grundtvig, Henrik Ibsen, Ludvig Holberg, Selma Lagerlöf, Søren Kierkegaard and Zacharias Topelius. These editions demonstrate a variety of practices and priorities in commentary, influenced by the intended readership, commentary thresholds and the integration of historical, mythological or biographical content.

The authors conclude by emphasising the need for accessible guidelines to support future scholarly editions. They also suggest that emerging technologies, such as artificial intelligence, could advance digital commentary practices further.

